

УДК 631.11.

Щурик М.В.

д.е.н., проф.

Івано-Франківський університет права

ім. Короля Данила Галицького

НАЙВАЖЛИВІШІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В КАРПАТСЬКОМУ МАКРОРЕГІОНІ

Досліджена ретроспектива розвитку туризму в Карпатському макрорегіоні.

Встановлено перелік найважливіших чинників, які гальмують розвиток туристичної сфери на базі природно-ресурсного потенціалу. Запропоновано механізм та визначено стратегічні напрямки розвитку сфери туристичних послуг.

Ключові слова: туризм, фінансування, природні ресурси, умови, ретроспектива, оздоровлення, відпочинок.

Постановка проблеми. Наявний та унікальний природно-ресурсний потенціал Карпатського макрорегіону нині не достатньо використовується для розвитку туристичної індустрії. Більше того, туризм гальмується через погіршення екології, а також будівництво шкідливих і небезпечних підприємств і виробництв. В макрорегіоні туристична сфера не є титульною галуззю економіки, незважаючи на те, що природно-ресурсний потенціал має всі умови для цього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера розвитку туристичного бізнесу, механізм його організації, участь у цьому процесі держави, історична ретроспектива туристичної сфери, інші сторони туристичної діяльності постійно знаходяться в центрі уваги багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених, проурядових та бізнесових структур тощо. Проблеми розвитку та механізм їх подолання часто розглядаються на наукових конференціях, симпозіумах, семінарах тощо. Останніми роками по проблемах становлення і розвитку туризму значно збільшилась кількість захищених дисертацій. Особливо зросла увага вчених до розвитку туризму в зв'язку з прийнятою країнами Світової спільноти Концепції Сталого розвитку, що потребує, передусім, формування сприятливої законодавчої бази, яка б чітко регулювала процес розвитку туристичної сфери. У переважній більшості випадків країни з ефективною та оптимально зваженою реалізацією туристичних стратегій велику увагу приділяють сприятливому законодавчому регулюванню

туристичної діяльності та закріпленню сталого розвитку в процесі еволюції даного економічного сегменту акцентують розвиток туризму на державному рівні, мають добре розвинену туристичну та суміжні інфраструктури [1, с.105]. Йдеться, передусім, про розвиток туристичної сфери в Фінляндії, Швеції, Швейцарії, Австрії, Кіпрі, Туреччині, Ізраїлі, Єгипті, Індії тощо. Саме в цих країнах державні чиновники усвідомили, що туризм, як ніяка інша сфера діяльності, забезпечує належний рівень життя і здоров'я населення та приносить вагомі прибутки в казну держави. Більше того, окремі країни забезпечують добробут, власне існування та процвітання завдяки належному розвитку туризму.

Особлива увага приділяється вченими природно-ресурсному потенціалу як сегменту, який слугує в багатьох країнах світу базисом, основою становлення і розвитку туризму, інших видів рекреаційних послуг. В Україні, за підрахунками З.Герасимчук і М.Глядіної, перші позиції за показником забезпеченості регіону природними рекреаційними компонентами займають області Заходу України – Закарпатська (9,06%) та Львівська (9,02%) [2, с.74]. Близькими до них, за результатами нашого дослідження, є також позиції Івано-Франківської та Чернівецької областей, в яких, особливо за останні 5-7 років, одержав значний розвиток туризм.

Окремі вчені, досліджуючи розвиток туристичної індустрії, що ґрунтується на природно-ресурсному потенціалі регіону, звертають увагу на погіршення його екології. За їх підрахунками, частка відносно чистих територій в Україні становить лише 7% загальної площі, умовно чистими визначено близько 8% земель, а малозабрудненими – 15%. Решта (понад 70%) – це територія з небезпечними для людини умовами життєдіяльності, при цьому 1,7% загальної площі країни віднесено до категорії “території екологічного лиха” [3, с.81]. Безперечно, що означений чинник гальмує розвиток туристичної галузі в Україні. Саме тому науковцями пропонується відмовитись від теоретичних і методологічних засад розвитку, в основу яких покладено зростання завдяки подальшому залученню в обіг природних ресурсів. Передусім це стосується радикальної зміни цінностей. Новою ідеологічною платформою політики модернізації має стати відмова від стратегії розвитку, орієнтованої на безперервне зростання споживання, на користь формування раціональних стандартів життя і такої моделі добробуту, яка дозволила б користуватися всіма благами цивілізації, дбайливо ставитися до природи та її ресурсів, виховувати здорову, освідчену й духовно багату людину [4, с.21]. Слід зазначити, що існують і інші напрямки досліджень учених, які стосуються проблем інтенсифікації розвитку туризму в Україні. Разом з тим,

регіональні проблеми розвитку туристичної галузі, причини, що її гальмують, шляхи вирішення цих завдань потребують, на нашу думку, доповнення, конкретизації, вирішення тощо.

Постановка завдання. Проаналізувати ретроспективу становлення і розвитку туризму в Карпатському макрорегіоні, встановити причини, які гальмують туристичну сферу. Запропонувати найважливіші передумови та конкретний механізм стратегії вирішення зазначеного завдання.

Результати дослідження. Дослідження ретроспективи розвитку туристичної сфери в Карпатському макрорегіоні (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) засвідчують наявні тут особливості, які мали значний вплив на формування соціальної інфраструктури туризму, напрямки його розвитку, склад туристів і рівень їх обслуговування тощо. Йдеться про те, що на відміну від більшості інших регіонів України, досліджувані області значно триваліший історичний відрізок часу перебували під поневоленням окремих європейських держав. Передусім це стосується Австро-Угорщини, Польщі, Чехії, Румунії. Причому період поневолення досліджуваного макрорегіону був надмірно тривалим. Одні поневолювачі змінювались на інші. До уваги слід обов'язково приймати й те, що області Західної України практично в усій оглядовій історичній ретроспективі знаходились під поневоленням тих чи інших чужоземних країн. Безперечно, що зазначена особливість суттєво вплинула на розвиток туризму, характер і напрямки його розвитку.

Особливо суттєвим чинником, який впливав і продовжує нині впливати на розвиток туристичної індустрії в Карпатському макрорегіоні є його природно-ресурсний потенціал. Саме він був і нині слугує базисом, першоосновою становлення і розвитку туризму.

Насамперед це стосується унікальності й багатства флориністики і фауністики, які, на відміну від інших районів України, тут значно краще збереглися. Особливо це стосується віддалених гірських територій, в складі яких збереглися в первісному вигляді гірські землі, які донині не залучені до використання соціумом. Чисте і свіже гірське повітря, своєрідні природно-кліматичні умови, рельєф місцевості, соціальна інфраструктура, інші особливості та менталітет місцевих жителів є тими чинниками, які притягують сюди не лише вітчизняних, а й зарубіжних туристів. Зазначимо, що територія досліджуваного макрорегіону, зокрема його природно-ресурсний потенціал повністю відповідає критеріям і вимогам розвитку тут туристичної індустрії.

Як зазначалось раніше, на розвиток туризму в досліджуваному макрорегіоні значний вплив мало знаходження його під поневоленням інших держав. Політика становлення і розвитку туризму формувалась у той час метрополіями. Туризмом, як правило займалось не корінне населення, не українці, а громадяни країн, які володіли досліджуваним макрорегіоном. З цією метою на окремих земельних площах, передусім у гірській місцевості формувалась адекватна туристична інфраструктура. Передусім це стосувалось організації дозвілля, відпочинку, лікування, спортивно-оздоровчого туризму тощо. Зокрема, в Львівській області було побудовано бальнеологічні курорти в Трускавці, Моршині, в Закарпатській оздоровчі заклади одержали розвиток у Мукачеві, Сваляві, Солотвино. В Івано-Франківській області спортивно-оздоровчий туризм отримав розвиток в Яремчі, Косові, Верховині тощо. Підкреслюємо, що групи туристів в основному були представлені багатим прошарком населення країн-поневолювачів.

Найбільшого розвитку одержало мисливство, рибальство, оздоровлення та лікування завдяки наявності тут унікальних лікувально-оздоровчих вод, грязей тощо. Відповідно до одержаних напрямків туристичної сфери сформовано було адекватну матеріально-технічну базу та забезпечено розвиток інфраструктури.

Разом з тим, як засвідчують наші дослідження послуги туристичної сфери не були достатньо розвинуті й доступні, оскільки основна мета, ціль європейських країн-поневолювачів полягала у використанні ресурсів землі, лісу, води, фаунистики й флориністики для господарських потреб. Йдеться про те, що в структурі природно-ресурсного потенціалу значну питому вагу займала лісодеревина, поклади нафти, природного газу, вугілля тощо. Зусиллями країн-поневолювачів досліджуваного макрорегіону було побудовано деревообробні, нафто-газовидобувні й переробні промислові підприємства. Розвідка та експлуатація паливно-енергетичних і деревних ресурсів спричинила до надмірного їх видобутку та знищення. Результатами залучення в економічний обіг газу, нафти було погіршення екології усього довкілля, загострення соціальних негараздів на селі. Крім того, для досліджуваного періоду тотального характеру набуло масове вирубування лісу, залучення для потреб промисловості водних ресурсів, унаслідок чого було порушено водний баланс та зросла забрудненість води. Значної руйнації зазнала багата на той час флориністика та фаунистика. Зрозуміло, що на таких засадах організація та розвиток туризму в Карпатському макрорегіоні не могли набути системності, професіоналізму, оскільки пріоритет було віддано матеріальному виробництву.

Після приєднання областей досліджуваної території до складу колишньої Радянської України (1939-1944 рр.) туризм отримав дещо більший поштовх у своєму розвитку. Організацією туризму після закінчення Другої світової війни займались в абсолютній більшості профспілки, на баланс яких було переведено значну частину спортивно-оздоровчих, культурних, санітарно-курортних, лікувальних та інших закладів і установ, у функції яких було покладено розвиток туризму. Особливістю організації туристичної сфери в умовах командно-адміністративної системи є те, що доступ до неї отримала абсолютна більшість громадян, включаючи менш заможні верстви населення. Плата за надання туристичних послуг, як правило була низькою, оскільки значна частина з них покривалась за рахунок коштів профспілкових організацій.

Позитивним у розвитку туристичної сфери в Карпатському макрорегіоні в період перебування його в складі Радянської України слід вважати також розширення та реконструкцію діючих і побудову й створення нових туристичних закладів і установ, формування адекватного інституційного забезпечення. Як результат сфера туристичних послуг значно розширилась, передусім у гірській і передгірській місцевостях. Зокрема в Яремчі, Ворохті (побудовано каскад трамплінів для стрибунів на лижах), П'ятихатках, Верховині, Косові, Коломії (Івано-Франківська область); Славському, Сколе, Трускавці, Стрії, Моршині, Немирові, Вікні (Львівська область); Рахові, Мукачеві, Сваляві, Берегові, Ужгороді (Закарпатська область); Сокирянах, Новодністровську, Хотині, Брусниці, Чернівцях (Чернівецька область).

Разом з тим, стверджувати про те, що в радянський період туристична індустрія в Карпатському макрорегіоні отримала достатній розвиток не можна, оскільки туризм тодішньою партійно-радянською системою розглядався як допоміжний, не основний, другорядний вид діяльності. В основу економічного розвитку продовжувались закладатись інтереси сфери матеріального виробництва. Основна увага відповідних управлінських структур найвищого партійного та радянського рівня приділялась розвитку промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку тощо. Примат продовжує зберігати матеріальне виробництво. Більше того, діюча командно-адміністративна система значно інтенсифікувала залучення для потреб підприємств виробничої сфери сировину, яка генерується природно-ресурсним потенціалом. Йдеться про те, що поряд з діючими в післявоєнний період у макрорегіоні швидкими темпами будуються нові деревообробні, хімічні, металургійні, нафтовидобувні, целюлозні та інші шкідливі підприємства та виробництва. В лісах, особливо в передгірській і гірській місцевостях,

які мають усі задатки та умови для розвитку туристичної сфери розміщуються небезпечні підприємства військово-промислового комплексу. Існують і інші причини, які унеможлилювали розвиток туристичної сфери.

Проголошення незалежності нашої держави, запровадження поряд із державною інших форм власності, зокрема приватної створило нові сприятливі передумови розвитку в Карпатському макрорегіоні туризму. На загальнодержавному та регіональному рівнях порушується питання потреби розвитку туризму як туристичної індустрії. Туристична сфера розцінюється не лише як засіб, що забезпечує відпочинок, оздоровлення, а як галузь, яка приносить дохід суб'єктам підприємницької діяльності, надходження коштів до бюджету. Поряд із державними інвестиціями на розвиток туризму спрямовується приватний капітал. Завдяки таким заходам в Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській областях значно інтенсифікувались процеси, завдяки яким генеруються туристичні програми, відкриваються нові туристичні маршрути. Зокрема, в Івано-Франківській області завершується нове сучасне будівництво туристичного комплексу “Буковель”, яке за облаштованістю, рівнем обслуговування, інфраструктурою, іншими параметрами, за якими оцінюється туристичний бізнес повністю відповідає адекватним світовим стандартам. Саме цим пояснюється завдання, поставлене Президентом України – проведення в 2022 році на базі областей Карпатського макрорегіону зимової Олімпіади.

Аналіз засвідчує, що з кожним роком туристична індустрія в досліджуваному макрорегіоні набуває все більшого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл туристів за цілями відвідування за I півріччя 2011 року в Івано-Франківській області [5]

Назва показників	№ рядка	Всього туристів, осіб	У т.ч. за цілями відвідування				
			Службова, ділова, бізнес, навчання	Дозвілля, відпочинок	Лікування	Спортивно-оздоровчий туризм	Інші
Кількість обслуговуваних	1	28540	835	7418	985	19212	90
Іноземних туристів	2	1840	49	448	-	1343	-
Туристів, які	3	1459	-	1369	-	-	90

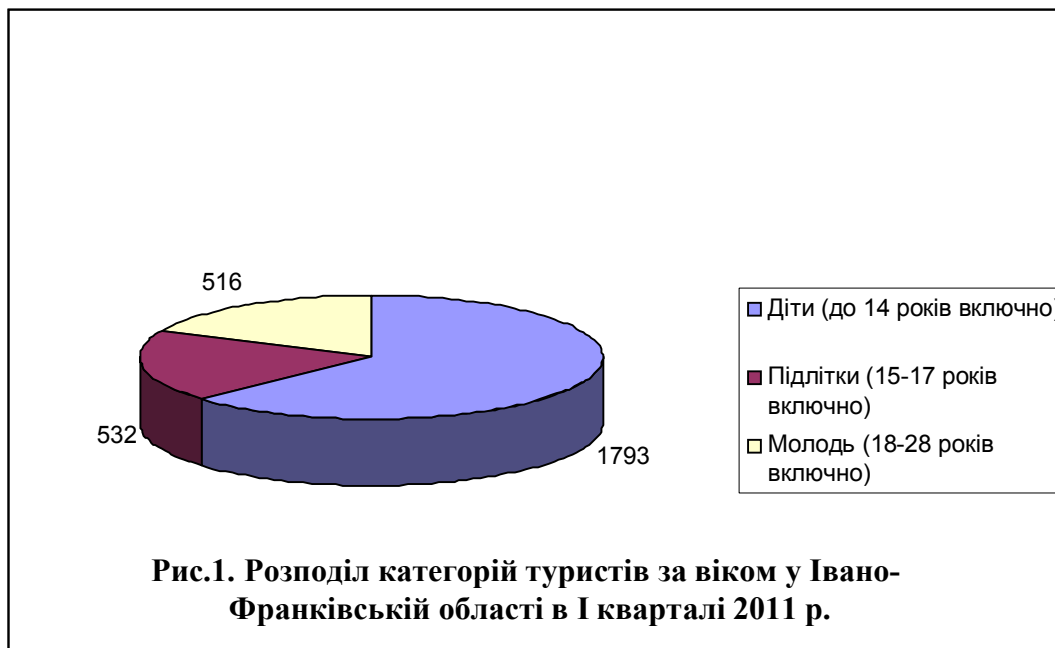
виїжджали за кордон							
Туристів, охоплених внутрішнім туризмом	4	25063	786	5423	985	17869	-

Ми не випадково зупинились на статистичній характеристиці туристичної сфери в Івано-Франківській області. Зазначений регіон є типовим по відношенню до інших областей, які входять до нього. Крім того, саме тут туризм як сферу нової економічної діяльності можна віднести до однієї з найбільш розвинутих.

Аналіз динаміки розвитку туризму засвідчує про постійне збільшення кількості туристів, а також про розвиток сучасної туристичної інфраструктури. Передусім це стосується гірської місцевості макрорегіону, в якій за останні 5-7 років значно зросла кількість туристичних баз (особливо зимових спортивно-оздоровчих), будинків відпочинку, санаторіїв тощо.

Позитивно впливає на розвиток туристичної сфери участь у її формуванні не лише державного, а й приватного капіталу, а також залучення до туризму місцевих домашніх господарств (зелений туризм).

Перспективним, на наше переконання, слід вважати вікову структуру туристів, у складі яких переважають діти, молодь (рис.1)

З даних, наведених на рис.1, видно, що найбільшу питому вагу серед молодих людей, які займалися туризмом, були діти у віці до 14 років, що слід вважати як одну із

найважливіших передумов перспективи розвитку туризму в досліджуваному макрореґіоні.

Оцінюючи нинішній стан розвитку туризму, використовуючи при цьому офіційну інформацію органів державної статистики зазначимо, що вона не є повною, оскільки не враховує рух туристів поза офіційними даними. Кількість туристів, особливо дітей, є значно більшою. Йдеться про те, що в канікулярні періоди, під час святкування Новорічних, Різдвяних, Пасхальних свят в макрореґіон приїжджає значно більша кількість дітей, молоді, яких приймають не тільки офіційні установи, а й місцеві жителі. До речі, така практика масової міграції дітей на відпочинок, оздоровлення, заняття спортом є найбільш характерною лише для областей Карпатського макрореґіону.

Оцінюючи в цілому позитивно розвиток туристичної сфери на досліджуваній території, слід зазначити про наявність тут невикористаних резервів, а також окремих недоліків, які гальмують розвиток туристичної індустрії. По-перше, в складі туристів питома вага іноземних громадян становить трохи більше 6% (1840:28540); по-друге, наявна інфраструктура туризму, рівень обслуговування часто відстає від аналогів інших країн; по-третє, надто висока плата за надання туристичних послуг в порівнянні з транскордонними країнами; по-четверте, туризм де-факто продовжує залишатися допоміжною сферою економічної діяльності; по-п'яте, надто складною продовжує залишатися процедура туристичного відпочинку для іноземних громадян; по-шосте, недостатньо підтримують розвиток туристичної галузі держава та місцеві органи самоврядування; по-сьоме, згідно офіційних даних статистики місцеві туристичні підприємства є збитковими (табл. 2).

Таблиця 2

Основні фінансово-економічні показники діяльності туристичних підприємств Івано-Франківської області в 2011 р.

№ з/п	Показник	Одиниця виміру (тис. грн.)
1.	Обсяг наданих туристичних послуг з них: - іноземним туристам - туристам, які виїхали за кордон України	177187,0 1361,2 6077,64

2.	Витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг з них: - іноземним туристам	152885,5 1274,7
3.	Платежі до бюджету	28337,4
4.	Заборгованість перед бюджетом	20,0
5.	Балансовий прибуток	- 4006,6
6.	Прибуток, що спрямований на розвиток матеріально-технічної бази	54,2
7.	Надходження валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України	165,0

Як результат, у них обмежені можливості спрямовувати кошти на розвиток матеріально-технічної бази. До недоліків організації туристичної діяльності в досліджуваному макрорегіоні слід віднести також недостатній обсяг надходження валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України.

Суттєвим чинником, який гальмує розвиток туристичної індустрії, на нашу думку, є також відсутність інформації, що стосується не лише рівня розвитку матеріально-технічної бази та обсягу надання туристичних послуг, а й стану екології наявного природно-ресурсного потенціалу. Оприлюднення таких даних всіма туроператорами досліджуваного макрорегіону не лише сприятиме прагненню покращити організацію туризму кожним із них зокрема, а й стане передумовою кращого залучення в макрорегіон іноземних і вітчизняних туристів.

Висновки. Ретроспективні дослідження засвідчують, що на становлення і розвиток туризму в Карпатському макрорегіоні значною мірою вплинуло перебування його під поневоленням окремих країн Західної Європи. Позитивним при цьому слід вважати те, що завдяки політиці туризму, яка генерувалась метрополіями на досліджуваній території, було започатковано матеріально-технічну базу туристичної сфери, в основу якої було покладено наявний природно-ресурсний потенціал. Разом з тим, усіма країнами-поневолювачами лейтмотивом економічної діяльності став не туризм, а розвиток матеріальної сфери виробництва, функціонування якої забезпечувалось завдяки використанню місцевих природних ресурсів. При цьому експлуатація наявного природного потенціалу часто носила надмірно виснажливий, руйнівний характер, у результаті чого нині значна частина фаунистики і флориністики знищена та не підлягає реанімації й відновленню. Крім того, до уваги слід прийняти і те, що туристичними послугами на той час в більшості користувались громадяни

іноземних держав. Приєднання території досліджуваних областей до складу Радянської України значно покращило стан розвитку туристичної сфери. Передусім це стосується створення реальних можливостей отримати туристичний продукт більшістю громадян України. Було модернізовано і розширено матеріально-технічну базу туристичної сфери. Разом з тим, туризм як вид економічної діяльності не одержав належного розвитку, оскільки як і раніше примат розвитку відводився виробничим галузям.

Проголошення незалежності України, залучення для потреб туристичної індустрії приватного капіталу дало значний поштовх у розвитку туризму в Карпатському макрорегіоні. Передусім це стосується будівництва в Карпатах великих сучасних туристичних комплексів, які нині задіяні не лише взимку, а круглорічно. Разом з тим, вважати, що туризм досягнув своєї вершини розвитку і відповідає (а в окремих випадках перевершує) світові стандарти не можна, оскільки зазначена сфера не набула ще системності, комплексності, обов'язковості. Поліпшення діяльності туристичної сфери в Карпатському макрорегіоні стане можливим коли їй на найвищому державному рівні буде надано статус титульної, пріоритетної по відношенню до галузей матеріального виробництва. Крім того, буде вироблено адекватний державний механізм фінансування розвитку туризму в Карпатському макрорегіоні, в основу якого слід покласти наявний природно-ресурсний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко М.П. Дослідження туристичного ринку Європи та його конкурентоспроможності на міжнародному ринку / М.П.Бондаренко // Економічний форум. – Луцьк: ЛНТУ, 2012. –№3. –С.95–109.
2. Герасимчук З.В., Глядіна М.В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізм формування та реалізації: Монографія. - Луцьк: Надстир'я, 2006. – 164 с.
3. Віленчук О. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О.Віленчук // Економіка України. –2009. –№5. –С.80–87.
4. Новий курс реформи в Україні 2010-2015. Національна доповідь (за заг.ред. В.М.Гейця).К., НВЦ НБУВ, 2010, С-21
5. Головне управління з питань туризму, євроінтеграції, зовнішніх зв'язків та інвестицій Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Головне управління статистики в області / Про державну статистичну звітність за формою №1-ТУРСК /.-Івано-Франківськ 2011р.

ЩУРИК М.В. НАИВАЖНЕЙШИЕ ПРЕДУСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В КАРПАТСКОМ МАКРОРЕГИОНЕ

Исследована ретроспектива развития туризма в Карпатском макрорегионе. Установлен перечень наиболее важных факторов, которые тормозят развитие туристической сферы на базе природно-ресурсного потенциала. Предложено механизм и установлено стратегические направления развития сферы туристических услуг.

Ключевые слова: туризм, финансирование, природные ресурсы, условия, ретроспектива, оздоровление, отдых.

SHCHURYK M.V. THE MOST IMPORTANT PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY IN THE CARPATHIAN MACROREGION

Retrospective studies the development of tourism in the Carpathian macro. Established a list of the most important factors that inhibit the development of tourism based on natural resources. The mechanism and defines the strategic directions of the sphere of tourist services.

Keywords: tourism, finance, natural resources, conditions, retrospective, recreation, leisure.